

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтун сүт-бараан фермасын ээлей хой саанчылары дыштаар өрөөнүн кылып келеш, азы-бүрү оюннарды, ыры-шоорлук концерттер белектеп алганыар.

Сарыг-Сепке районун сүт-бараан фермаларынын уран түл көрдүгү олар барым киришкен, мактанганыар. ЧУРУКТА: «Совет Тыва» совхозтун саанчылары, амылчылары концерт белектелини уездине.

О. ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Чаа ном

Философия эртемнеринин кандидаты Монгуш Байыр-оолдун аныктарга амыл-ралчы сумелери берип турар эртем-тайылырдыг ному чырыкче үнгө.

Ол номунун ате сөзүндө салдырган сорулгаларын чедикчининг шипитирларын партия кижик факторунун ужу-дузаны беддери-биле холбаштырып турарын чуулалал демделген. Бир аес тодаргай кижик хамаарыштыр алып болза, эле тургустунушкун — социалистик моральдыг хаждымышкынарындан шугдугузу-биле адырлыр, социал чөлүтү чорутуң принциптерин амыл-ралга чайгылыш чока ботандырып чорудар. Ол болза сөстүн болгаш ажал-херектин, эргини болгаш хуулеттегич чыгыс аайы, кысказы-биле, эле тургустунушкун — кижик буртузунун бодунун оонашкан үзүтүн ас сепкилдиг — социалистик болгаш чогаалдык хамаарышталы. Ол бүгүн мында айткан.

«Кимни амыл дээрлэ?» деп баштайгы аени төгү, нитилел туртузу-биле холбаштыр бижээ. Анык кижинин сагыш-сетилини дүң-редип келир айтырлар хой. Оларын бирээни — мергежил шипил алыр. Аасенин деп чүт дөш, ош асе-даа чуулга айттырлар кы автор чоктектөр-биле хол-беп, оларга тайылырны берип турар.

«Тыянык аныктары» солунун редакцияныг колген аныктарын чагаларын, оларын мергежил шипил алып күзделерин мында киниргелген.

Помда мергежил шипилгезин амылчалары айтырларын дедеректегиле биле би-

АМЫДЫРАЛЧЕ АЯТКАРАР

Кээ, Айтырымны алыс утказы — бодун кым болурун тыяры. Сонурга — шийлелгич үнденин. Башкы — кол кижик. Бо айтырлар ол эгеле кирген.

Бо помда автор эртемге үндөлдөн социологтук шипилдерин киниргелген. Душтук шипилгезин мында кирген айтырларын анык номчуктунун сагыш-бодалын хаара тудар. Бинакшылдыг төгүндө, Хостук дыйнакшыл. Бидиктегил сепкилдиге болгалар. Бинакшыл деп чүт. Комсомолу кула, Бинакшылдыг камнаары деп, айтырларга хамаарыштыр социолог-биле анык кижинин беселдери. Ол бүгүн оон сонургал-биле номчур бис.

Бо ном авторун чечен бодалыгын күжү-биле бижирткен. Анык кижик-биле социологтук чуугазын көрө-ли. Ойтулаш дугайын оол сонургалган. Ойтулаш дээр-ге революция мурунда аныктарын баш удур дугу-жулга бугаар чыгылаш, калды хөгдөр чакчы болган оюнчур. Коя аалдарын аныктары кескелетик тыг-лыр дээр чечинге айттыг, чагал үнүлтер. Чамды оол-дал аал чамыга келеш, ырылашлар:

Иппи.Сайыр, Орта-Сайыр
Эргил келдим, аргыл келдим.
Иппи-ле өгдө ирей судга
Иппишкеним үлдүрүт.

Бинакшыл дугайында чы-лыг сестериг кономык дык-наан уруг мынчалар хары-лаат.

Саарыгдан узун ижер

Сава болза, хумун болза,
Сарым эштеп чуртун

Салым болза, хуу болза,
Бинакшыл — саргыш-сет-

кили каттышкан ийи кижик бугу назынында төмөс, удур-дедир хундуктедиги өшпөс мөңгө оду болушкан, аас-кежиктиг салгалды Тө-рөз чуртуна, боттарынын орунуга кижикдиле бээр о-м-дур. Бинакшыл чүгө-макшыл-биле харылашты-нар деп мода бижээ.

Мөзүшкын кижикдиле-лиг айтырларын помда кол чери ээлеп турар. Күш-ажылы мөзүнү талептиг үлөгөр-чиктерин кинирген. Нитилелде болгаш кижинин бодунга аныктыг калдыг-даа ажал хундуктедиг. Бо ном-ла арагалашкын-биле дем-сел болгаш кижикдиле ай-тырларын база кирген.

Башкыларын, улут улус-тун аки сөзүн эс көрүп, ды-нал чорашан, чалын кижик бодун боду кижикдиле ужу-рут. Бистин нитилелдин кол байла — кижик. Бинакшыл улут-биле кижик бурзу бот-болуа хундуктедиг, элтиг-зөлдөк, сагыш чогаарыг бол-дур ужурут. Кижини хун-дуктедиге — бодун боду ба-за хундуктедиге ол. Бот-ки-жикдиле хой таладыг. Оон кол үнденин кушакыл дээрине бо «Шипилге» деп адаан мода чуулалал айт-кан. Философия шипилел-дериг бо ном анык өскө-ге сумелери бербишкан, оларын амылчалар айт-ка-рынга дуулаар.

О. ОХЕМЧИК.

ИЙИГИ ШАҢНАЛЫ

Ровно областы Борис Тен аттыг литература уран түл шаңналыны лауреады Никола Шипеничмын чагал. Тыва шугдугу-биле чогаал-дарын украин дилче огул-дуганы дээр база сөзүгү-үсө бижээ шугдугтери бол-гаш «Межа» деп поэмазы дээр бидик шаңнага ол тө-лөткө болган. Бидигир украин шугдуг болгаш оолдурчук Б. Теняни тө-рутүшгүн хундуктен бээр 90 чылдында тургустун маинал-да бир дугарында Тыянык комсомол шаңналыны ла-уреады М. Шипеничмыг ты-мысканы ол.

В. КРИВДИК.

ПЛАНЫ АЖЫРГАН

Тес-Хем районда Союз-печат чери (начальник Н. С. Чадамба) бо чылдын со-лунар болгаш журналдар чагылдылашкын аныктыг организастыг чоруткан. Оон түнелде нитилелде 43 муң рублдин чагылдылашкын кыдыр турган. 54 муң рубль кыдыр ажыр күтсө-кен.

Бинакшыл «Шыны», «Тыянык правда», «Тыянык аныктары» солунарын эр-тег чылдын дедикдиле-дык хойну ажыр чактыган. Бо талазы-биле Берт-Дал-ла, Келдир-Армда болган О. Шылаада почта салбы-лары (эргелекчилер Рая Чоолу, Аппай Барзай, Рима Чоолу) аки амылчалар.

А. ЧАДАМБА.

моол улустарын ырларын күтсөкен. Башкылар ыраа-жыны күтсөкени орус улустун куду ырларын база сонургал-биле ды-напнар.

Б. ОНДАР.

ЧАНЧЫЛАРГА КИЖИЗИДЕР

Хөндөгей ортумак шко-ласынын башкылары өре-никчилерин революстуг бол-гаш күш-ажылыг маңчыл-дарга кижизидеринче утган-ган азы-бүрү аныктарын план бугаар чоруткулаан. Бо өөредилге чылынын баш-тайгы чартында класс бу-рузу төгүлүг, улуг болууш-кунга — Улуг Октябрьни көбейинге тураскаан темалыг класс шаңгарын, комсомол хуралдарын, пи-онер чыныштарын, партиянык болгаш күш-ажылдыг хоо-чунары-биле уюражылга-ларын өөренкичтерге солун болгаш кижизидеринче ут-кандыг кыдыр организастап эртерилген.

Кытган аныктарын аль-бомнарга бижип, херек кы-рында амылчалардан алдын-ган чиктерин көргүсөн фото-чуруктары чытган. Бо талазы-биле 10 «а» класс-тын удуртукчу башкыны «Улуг башкы» деп аттыг эдикелчин Клара Алди-ооловна Саттыг организаста-ан аныктарын оонагы чер-ни ээлеп турар. Оон клас-зы суурчун бир дугаар тур-густун Октябрь аттыг кудум-чузунун төгүзүн бижээп, көдөз Кудурта башкыныг ол кудумчулук чуртакчы-ларын кижизидер эртерин. Ук кижизидер эртерин чуртакчылары болгаш үстү-кү класстарын өөренкичи-лерин киришкен.

Кежээ «Кудумчулук хундук чуртакчылары»

«Күш-ажылдыг хоочуна-

ры». «Мадыр-нелер» деп альбомнарын дедик бол-гаш концерт көргүсөн, хоочу-нарга белектерин берген.

Октябрь кудумчузунун төгүзү шынал-ла солун. Ол кудумчузда Хөндөгейге 1939 чылда туткан эң баш-тайгы школа биезиг хөвээр турар. Оон баштайгы өөренкичтеринин сепкил-сетилинде школазы. Ала-чурттуг Улуг дайынын надыг-берге чылдары кезе-де утундурбас кыдыр чу-руттуң артып калганы чу-гаажок. Ынчал, дайын че-линде, аш-чем чегей, өө-редилге херекселдери чедиш-пес, өөренкичтерге турган-нын ол кудумчулук хоочун чуртакчыны Чингиз-оол Чанчыкович Монгуш чы-галнарга чулаалал берген. Кудумчулук солалай тала-зында, школа чанында Тө-рөз чурту дээр дайыныг амылчынын берген Хөндөг-ей чурттуг ани тураскал-га кылган тураскал олар эр-тег кижизидерин кижизидер хаара тудар турар. Ол ту-раскаалды кыдырынга школа директор турган, амыг үе-де күш-ажылдыг хоочуну, пе-сонер, ынчал-даа ам-даа Чөөн-Хемчинтиг Хайыракан школамында башкылаң чо-руу Лапсай-оол Сержи-мавич Монгуш идикелдик ки-ришкен. Тураскаал өөренки-чтерин шерип-патриоттук кижизиделгенин херек кы-рында барымда-дангыш болуп турар. Оон чанын-га байырлардын, сурагыл

кижилер-биле ужуражыш-кынарын эртерип турар.

Октябрь кудумчузунда партиянын, күш-ажылдыг хоочуннары, хой урутарын өстүрүп, кижизидер каан Мадыр-нелер, бо хүнерде күш-ажылдыг-биле шыларга, аныктарга боттарынын үле-герин көргүзүп чорутуң тө-лөткө кижилер-даа бар. Чи-жаа, Октябрь революция-нын чажылы, 1942 чылда бээр партия кижизидер, түш уругу, ийи оолду өстүрүп кижизидер каан не Мады-рый Дупукович Монгуш — школанын доктаамал хундук-луг аалчыны. Оон урутарын башкылар, удуртук анык-дакчылар болуп, кинилел мурунуга ас сепкилдиг, аки амыл-биле ааванын сеп-килин өртүтүп чорудулар. М. Д. Монгуштун өөүнү азия Билчээ Чудумович Монгуш — Хөндөгейге МЧЭЭ бол-гаш колхоз туртузукчулук чүдөкчелерин. Ол ийи кырган 1933 чылдан бээр өг-бүдө туткан анык өг-бүдөлөргө үлөгерин көргүзүп чорудулар.

Өөренкичтерин револю-стуг болгаш күш-ажылдыг ча-чыларга кижизидеринге география башкызы Вера Намакпаловна Куларын удуртулазы-биле анык-дал турар школа музейи улуг-салдарын чедирип турар. Ылангыг мында улустун ре-волюция мурунда эдилеп чоран эт-херекселдери ол үедеги амылчаларын деди-лин херектеп, революция-

нын амылында тыва улусту сайгаралын амыг үе-биле дедик көргүсө дуулаал турар. Партиянын, күш-ажылдыг хоочуну, персо-налдыг пенсионер Яков Амрибичев Норбу-биле өөренкичтерин ужура-жышкынын база организаста-ан бис. Ол бодун эртерин амылчаларын өөренкичтерге сонургалган. Ада-чурттуг Улуг дайыныг кижизидер чоран ани тураскал дуга-лында сагымшыларын чулаалал, өөренкичтерин сонургалган айтырларынга харыны берген. Бистин чыгыс чер-чурттуусу Тыва АССР-нин културалыг ала-лавыг амылчалык, СССР-нин Чогаалчылар эи-лелин кижизидер, төгү эртемнеринин кандидаты Монгуш Бора-Хөевич Кеши-Лопсан бодун болгаш өс-ке-даа чогаалчынын хо-нар номнарын школа музее-ликке белек кыдыр чорудуп берген.

Төрөз черинин эртерин төгүзүн хандыр өөренкич, хоочуннары-биле бижыг харылашты тудары өөредилге, кижизидер аныктыг деди-лин беддеринге аныктыг дед санааш, моон-даа сон-гаар мыдыг аныктыг анык-даларын чорударын уламчы-лаарын планнап тыяп бис.

О. ДУЛУШ.

Хөндөгей ортумак шко-ласында өөредилге эр-тектен.

Чөөн-Хемчик район.

КОЛЛЕКТИВКЕ САЙГАРЫЛГА

Тээлиде «Аян» уруглар садынын коллективин анык-талыг чаа чүдүлдерин чедип ал турар. Районун Културта башкыныг болуп турар културта-массалыг хемчег-терге киришкенден анык-тал, кижизидерге теманыг тү-гө-раскалган дыштагыла кез-жээлерин, номчула конфе-ренцияларын, номнар сайта-рылардын доктаамал эр-тирп турарлар. Олар район хоймалгазы-биле бижыг байырлардын, сурагыл

Чоокта чаа оон бүгү амыл-дакчыларынын болгаш анык-

биле кижизидер башкылар катат шугу 18 кижик ба-наал турар. Ук коллективин хоочун башкы, аныктар дагдыныкчылы, коммунист, улус өөредилгенин терги-ни Калдар Салчакпаловна То-мур бидигил удуртук кел-ген. Уруглар албан черлерин аразынга калбарган со-циалист чарыша бо уру-гал сады районыг тилкени болуп, улус өөредилге кид-изинин шаңнал-макталдарын доктаамал ал турар.

Чоокта чаа оон бүгү амыл-дакчыларынын болгаш анык-

чынарынын аразынга «Сам-буккайныг чуугазы» деп номга сайгарылганы эртерип, Айтырларын библио-тема аныкчаларына белек-теп. Номда кирил турар тыва херектен кижизидер эр-тег үеде аар-берге амылчалар амыг шаңныг-биле деди-неп, боттарынын чуртталга-зында чиктерин холбаш, чулаалашкын солун болган. Номун сайгарылганыг кижизидер башкы, коллек-тивтин хоочуну, коммунист Вера Сарыгпаловна Салчак,

башкылар Елизавета Салчак, оона Монгуш, Елизавета Бай-ириева Мады, Александр Хомушкеевна Казырыкпай, повар Долзат Минчимаа олар эртерин болгаш амыг үеде чаа-чаа чидик айтыр-ларынга доктаал илдеп, келгил киришкен. Коллек-тивте чаа аныкдал кигет тускай эртемниг анык баш-кылар Шонвалы Кан-оол, Светлана Сарыглар хоочун, партия чуугазындан хойку бидип алганыар.

Ч. АДЫГ-ООЛ.

ИЕНИН БУДУЖУ УРАН ХОЛДУГЛАРЫН КЫЛЫЛАРЫ

Ажы-төлүн эртем-билитиг, културлук эки кижилер кыдыр өстүрүп, кижизидер дээр сагыш салып, амыл-чалыг харамнамай аныкдал, чурттал чорур не херез-жизе бистин араваста хой. Бидилгаларын чикезинге «Сут-Хөл» совхозтун Кара-Чыраа салбырында Орус Дор-жуева Ондарын адап болур. Ол сөөлүг чылдарда школа-да хеп чуукчузу бооп аныкдал, оонашкан аныктын ас сепкилдиг кыдыр чорур. Оон өөүнү ээзи уругларын бичи турда-ла чок апарган. Ынчал-даа Орус Доржуева уруг-ларын өскүсүрелпей өстүргөн. Оларын шугдуг эртем-билитиг кижилер болган.

Оон беш огул Кызылдың № 2 ортумак школазын эки өөредилге-биле дооскаш, ам аныкдал, өөренип чорудулар. Улуг огул Александр каш чыл бурунаар Иркутскинги көдө амыл-агы институтун дооскаш, «Сут-Хөл» сов-хозта зоотехниктеп турар. Оон бичези Сергей Кызылдың башкы институтун дооскаш, ол-ла институтка каш чыл башкылаш, амыг үеде Москваныг кургуне университетини аспирантурамында өөренип турар, ону келер чылын доосар. Семён, Вячеслав — Иркутскинги алыг-кеч техник-мунуң доосчулары, бир огул Кызылдың башкы инсти-тутунун бириг мурунда өөренип турар. Хеймер уруу Салбак — Кара-Чыраа школазын чедиг класында эки өөредилгелер, чурумун, идикейлиг хой-нитини.

Уруглары өстүрүп, кижизидер каан ааваныга өөрүп четтиришкенин чыгыс сестерин илердип чорудулар, Орус Доржуева школада төрелдер комитетинин кечи-гүнү, Эскертимес иштиң кижизидер Орус Доржуева Ондар-ның будугу ыдыг.

О. БОРАШ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

РЕСПУБЛИКАНЫН КИНОЭКРАННАРЫНГА

ЧЕЛОВЕК СВИТЫ

ЗАБЫТАЯ МЕЛОДИЯ ДЛЯ ФЛЕЙТЫ

Республиканың кинотеатр-ларынның экраннарынга «Че-ловек свиты» деп чаа уран-чечен фильм үнер. Ону Ри-ганын киностудиязы Влади-мир Моканнининг база ла-ныг аттыг расказын буга-гаар үндүргөн. Фильминин режиссёру Андрис Розен-берг.

Кол рольдарын Вяа Ар-ман, Валентина Телчикина, Далин Шербаков болгаш өскө-лөр-даа ойнап турар.

Республиканың кинотеатр-ларынның экраннарынга «За-бытая мелодия для флейты» деп ийи сериялыг киноме-дия үнүп эгээр.

Сценарийин авторлары — Эмил Багиский, Эльдар Разанов.

Кинокомедияда кандыг-даа негелде дугуң турар беди мергежилдер, ында хайра чок кыдырып, эл-дегит болушкунунар кат-тышкан.

Кол рольдарын Леонид Филатов, Татьяна Доглева, Ирина Купченко, Всеволод Санаев, Александр Шир-винд болгаш өскө-лөр-даа ойнаа.

Кинокомедияны Мосфильм студиязы үндүргөн.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

«ЕНИСЕЙ» Култура бажыны

Дыштаныр хүннерде дыш-таналга кежээлер, Эгелээр 19 шакта.

10. «Хозлюшка» клубтун чачылчакан ажээлдер, Эгелээр 12 шакта.

«Енисей» Култура бажынында улуг улуска чурун тырттырарыг хандышыл-дыларын клубу аныктын-ган. Оон баштайгы кичээли Ленин кудумчузунда 77 дугаар бажынын 35-и өрө-линде «Бригантина» уруг-лар клубунага воскресеньде 15 шакта болуп.

«КОЛОС» Култура бажыны

9-10. Дискотекалар, Эге-лээр 19 шакта.

Дыштаныр хүн клубунун кичээли, Эгелээр 12 шакта.

«Тыва туугу» трестин обшечитиези (Улуг-Хемская, 17).

9. Дыштанылга кежээзи, Эгелээр 19 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дектеттерин ГТО норма-зын массалыг дууаары, Эге-лээр 12 шакта.

«ТАЙГА» стадионга

9-10. Күш-кула кул-дект